

¹⁰ Йдеться про трьохтомне видання «Історія Чехословаччини», що вийшло у 1956 р. у Москві під редакцією Г. Е. Санчук і П. М. Третьякова.

¹¹ Дик Вацлав (1912–1995) – доктор медико-ветеринарних наук, професор, засновник школи іхтіопаразитології в Чехословаччині. Народився в Страконіцах в Чехії. У 1931–1938 рр. навчався у Ветеринарному інституті у Брно, де після закінчення інституту розпочав свою наукову діяльність. Після окупації Чехословаччини і закриття інституту В. Дик працював на дослідній станції при школі у Воднянах, де займався гідробіологією. У 1946 р. В. Дик перейшов працювати на сільськогосподарську станцію у м. Опава. У 1948 р. повернувшись у Ветеринарний інститут у Брно, де до виходу на пенсію у 1976 р. працював на посадах професора, завідувача кафедри паразитології, проректора університету. Упродовж 17 років був науковим редактором збірника праць Ветеринарного інституту. У період роботи В. Дика у Ветеринарному інституті навчальний заклад налагодив співпрацю з кращими європейськими та світовими вченими. Автор або співавтор понад 30 монографій.

¹² Клімеш Бедржіх (1926–1983) – професор, декан ветеринарного факультету Вищої сільськогосподарської школи у Брно у 1946–1968 рр.

¹³ З 23 грудня 1966 р. до 16 червня 1967 р. О. П. Маркевич на запрошення Вищої наукової ради Об'єднаної Арабської Республіки працював експертом з питань паразитології у відділі тваринництва Національного наукового центру ОАР.

¹⁴ Йдеться про золоту медаль Вищої сільськогосподарської школи у м. Брно, якою нагороджено академіка О. П. Маркевича за видатні заслуги в розвитку паразитологічної теорії та практики й методичну допомогу чехословацьким ученим.

УДК 930.253:[94:373](477)

Інна Ніколіна

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ
ШКОЛИ УКРАЇНИ В 20-Х – НА ПОЧАТКУ 30-Х РР. ХХ СТ.:
ОГЛЯД АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ**

У статті зроблено огляд і проведено аналіз документів державних архівів України, у яких відображені історію становлення та розвитку загальноосвітньої школи в контексті суспільно-політичного життя в УССР у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: архів, документ, фонд, загальноосвітня школа.

В статье сделан обзор и проведен анализ документов государственных архивов Украины, в которых отражена история становления и развития общеобразовательной школы в контексте общественно-политической жизни в УССР в 20-х – начале 30-х гг. ХХ века.

Ключевые слова: архив, документ, фонд, общеобразовательная школа.

© Інна Ніколіна, 2012

The article provides an overview and analysis of documents and materials from state archives of Ukraine concerning the history of formation and development of a secondary school in the context of social and political life in the 20s-early 30s of the twentieth century.

Key words: archives, document, records group, secondary school.

Для сучасної історичної науки України характерним є помітне зростання інтересу до історії розвитку освіти загалом і загальноосвітньої школи зокрема, оскільки в межах цієї досить вузько окресленої теми вивчається цілий комплекс взаємопов'язаних питань.

Аналіз стану наукової розробки засвідчив, що у більшості праць, що стосуються теми дослідження, низка аспектів розвитку загальноосвітньої школи залишилася поза увагою авторів. Крім цього, варто зазначити, що до кінця 80-х рр. ХХ ст. більшість праць (як радянських, так і зарубіжних), в яких висвітлюються проблеми становлення і розвитку нової системи освіти в УСРР носили здебільшого публіцистичний характер, а з другої половини 1980-х років відбулися суттєві якісні зміни – з'явилася низка праць наукового характеру, написаних на основі принципів історизму та об'єктивізму, без ідеологічної заангажованості.

Глибоке вивчення історії загальноосвітньої школи УСРР 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. стало можливим завдяки використанню широкого спектра джерел. Завдання цієї розвідки полягає у огляді та аналізі документів із означененої теми, які зберігаються у фондосховищах центральних та обласних державних архівів України.

Перед їх розглядом, заради об'єктивності дослідження, необхідно звернутися до одного з сучасних методологічних підходів, який був запропонований у дослідженні О. Удода. Цей підхід дозволяє виділити два аспекти, які впливають на аналіз історичних джерел:

«1) джерело не є об'єктивним відображенням подій, воно дає лише ту інформацію, яку в ньому шукає історик, відповідає лише на ті питання, які історик ставить перед собою;

2) джерело не є об'єктивним відображенням історії ще й тому, що воно подає подію через світосприйняття автора, що його створив»¹.

Тому слід враховувати, що основу джерел, використаних при дослідженні даної теми, становлять документи 1920-х – початку 1930-х рр., періоду утвердження класових цінностей в країні та формування тоталітарної системи. В цей історичний період низка документів створювалася з певною метою – прикрасити історичну дійсність. Тому при аналізі цих джерел автор дотримувалася саме принципів об'єктивності й історизму.

Архівні документи з обраної проблематики можна розділити на дві групи: 1) документи центральних органів влади; 2) документи місцевих органів влади і документи особових фондів.

До першої групи джерел відносимо постанови, розпорядження, законопроекти, директиви РНК УСРР, ВУЦВК, НКО. Ці документи дають змогу проаналізувати процес створення та налагодження роботи загальноосвітніх закладів. Крім того, завдяки їм з'являється можливість оха-

рактеризувати процеси, які безпосередньо впливали на мережу та склад учнів у школах у досліджуваний період.

Більшість архівних матеріалів, що стосуються теми статті, зберігається у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО): 1) документи ВУЦВК (ф. 1)²; 2) документи Управління народногосподарського обліку при Державній плановій комісії УРСР (ф. 318)³; 3) документи з особового фонду Я. Ряппо (4805)⁴. Вони допомагають простежити процес становлення й розвитку школи. Найбільш повно відображені зазначені процеси у звітах регіональних відділів освіти про їхню діяльність, матеріалах засідань колегії НКО УРСР, партійних зборів, конференцій та нарад працівників освіти. Статистичні відомості таких документів допомагають прослідкувати зміни в кількісному складі та проаналізувати основні здобутки та прорахунки діяльності НКО УСРР, стан фінансування урядом шкільного будівництва.

Основний масив інформації, дотичної до теми дослідження, зосереджений у фонді 166 «Народний комісаріат освіти» ЦДАВО України. У ньому вміщено накази, звіти та розпорядження, протоколи засідань ВУЦВК, РНК УСРР, губвідділів народної освіти, загальних зборів студентів педагогічних закладів, огляди внутрішньополітичної ситуації в країні через призму освітніх процесів, листування з Наркомфіном, центральними та місцевими організаціями, губвідділами народної освіти. Ці документи містять важливі дані для з'ясування головних напрямків державної політики в освітній сфері. Інформативна цінність цих джерел є високою, але, зважаючи на їх офіційний характер, ці документи слід співставляти з іншими видами джерел, зокрема, зі спогадами⁵.

Дослідження документальних матеріалів фонду 2717 «Всеукраїнське центральне управління Всесоюзного професійного союзу робітників освіти» ЦДАВО України дає уявлення про соціально-економічне становище працівників освіти, їх методичну та виховну роботу в загальноосвітніх закладах⁶. Документи фонду 413 «Центральна комісія національних меншин при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті» допомагають вивчити історію становлення та розвитку загальноосвітньої школи для національних меншин в межах УСРР як соціального інституту в 1920-х – на початку 1930-х років та висвітлити її особливості в національно-культурному, політичному, соціальному контексті в зазначений період, з'ясувати принципи будівництва національної системи освіти, виділити її позитивні та негативні риси⁷.

Документальні свідчення, які можна віднайти у фонді 539 «Народний комісаріат робітничо-селянської інспекції УРСР» ЦДАВО України, розкривають адміністративно-репресивний вплив влади на вчителів та учнів. Ці архівні документи характеризуються досить високим рівнем достовірності та об'єктивності, вони фіксують не лише певні історичні процеси і явища, а й дають можливість з'ясувати причини їх виникнення⁸.

Важливими для дослідження теми є документи фонду 1, які зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО), зокрема протоколи засідань політбюро ЦК КП(б)У, стенограми засідань політбюро ЦК КП(б)У, підготовчі матеріали та ухвали засідань політбюро ЦК КП(б)У (оп. 6), доповідні записки, звіти НКО УРСР в ЦК КП(б)У, постанови ЦК КП(б)У (оп. 20). Ці документи допомагають висвітлити політику держави щодо загальноосвітньої школи, прослідкувати процес русифікації та денационалізації, становище українських загальноосвітніх шкіл та шкіл національних меншин, механізми управління освітою, діяльність партійних, громадських організацій, підготовку професійних кадрів, розкрити стан шкільної мережі в республіці, матеріального забезпечення студентів та викладачів та інші питання народної освіти. З їх допомогою можна проаналізувати причини негативного ставлення керівних партійних органів та їх лідерів до вчительства, дослідити ідеологічні чинники політичних репресій проти вчителів у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст⁹.

Вивчення цих джерел також розкриває громадське і політичне життя в Україні у 1920-ті – на початку 1930-х рр., події якого мали вплив на становлення та розвиток загальноосвітніх закладів, висвітлює історію процесу українізації взагалі, та українізації загальноосвітніх закладів зокрема. Одночасно слід відзначити, що на зміст цих документів вплинула ідеологізація й політизація суспільного життя в умовах тоталітарної системи, тому вони потребують критичного аналізу.

Досить цінними є документи, які зберігаються в фондах державного архіву Київської області – фонди Р-3 «Київський повіт ревком», Р-112 «Київський окрвиконком», Р-142 «Київський губернський відділ народної освіти», Р-353 «Київський окружний земельний відділ», Р-1051 «Обухівський волревком (Київського округу, Київської губернії)». Вони пояснюють не лише становище та розвиток загальноосвітньої школи, а й демонструють внутрішньополітичний і освітній стан в країні взагалі та в Київській області зокрема, а також його зв'язок із суспільно-політичним курсом¹⁰.

Конкретний фактичний матеріал, за допомогою якого можна з'ясувати регіональну специфіку радянської освітньої політики, можна знайти у документах фондів державних архівів регіонів України. Зокрема, у Державному архіві Вінницької області нами опрацьовано фонди П-29 «Вінницький окружний комітет КП(б)У», П-31 «Могилів-Подільський окружний комітет КП(б)У», Р-254 «Подільський губернський відділ народної освіти», Р-256 «Вінницька окружна інспектура народної освіти», Р-384 «Калинівський волревком Вінницького повіту», Р-489 «Могилів-Подільський окружний виконавчий комітет», Р-595 «Вінницький окружний виконавчий комітет», Р-836 «Гайсинський окружний виконавчий комітет», Р-847 «Тульчинська окружна інспектура народної освіти», Р-1304 «Інспектура народної освіти при Брацлавському районному виконавчому комітеті», Р-4932 «Ямпільський повітревком»¹¹.

У Державному архіві Житомирської області – фонди Р-12 «Волинська губернська комісія незаможних селян», Р-28 «Виконавчий комітет Волинської губернської Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (Губвиконком)», Р-31 «Волинський губернський відділ народної освіти», Р-153 «Виконавчий комітет Коднянської районної ради», Р-266 «Волинська окружна інспектура народної освіти», Р-300 «Кам'янець-Подільський педагогічний технікум», Р-326 «Волинський виконавчий комітет Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів», Р-1123 «Житомирський окружний виконком», Р-1657 «Відділ управління Волинського губернського виконавчого комітету Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів», Р-2524 «Житомирський повітовий відділ народної освіти»¹².

У Державному архіві Хмельницької області – фонди Р-6 «Відділ народної освіти Кам'янецького повітового виконавчого комітету Рад робітничих селянських і червоноармійських депутатів», Р-1086 «Інспектура народної освіти Шепетівського окружного виконавчого комітету Ради робітничих селянських і червоноармійських депутатів», Р-1098 «Відділ народної освіти Ново-Ушицького окружного виконавчого комітету Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів», Р-1100 «Інспектура народної освіти Проскурівського окружного виконавчого комітету», Р-1559 «Летичівський окружний відділ народної освіти»¹³.

Документи, які зберігаються в цих архівах, за своїм інформативним значенням є надзвичайно важливим джерелом для вивчення впливу суспільно-політичних процесів на шкільну освіту. Вони дають можливість виявити інформацію про неоднозначне ставлення вчителів до національної та соціальної політики комуністичної партії, невдоволення адміністративно-командними методами управління, визначити взаємовідносини між партійними та освітянськими керівними органами, з одного боку, і педагогічними працівниками, з іншого.

Аналіз названих джерел дозволяє більш повно дослідити розвиток загальноосвітніх закладів (в тому числі для національних меншин), показати матеріальне становище шкіл, стан учительства. Незважаючи на їх певний суб'єктивізм, архівні джерела дозволяють відтворити картину становлення та розвитку загальноосвітніх закладів в Україні, показати вплив соціально-економічних і політичних процесів, які проходили в суспільстві, на культоосвітнє будівництво в 1920-ті – на початку 1930-х років.

Проте не слід забувати, що більшість документів, які зберігаються в архівах України, дають все ж таки фрагментарну, поверхову інформацію із щоденних проблем школи, а їх критична спрямованість носить обмежений, штучно-оптимістичний характер. Тому, неактуалізована частина джерел може бути використана для вивчення історії становлення та розвитку загальноосвітньої школи в Україні у 20-ті –30-ті рр. ХХ ст. паралельно із залученням та співставленням з актуалізованими джерелами для формування як загального уявлення про ці процеси, так і для детального аналізу досягнень та прорахунків в галузі загальної освіти.

¹ Удоd O. A. Історія в дзеркалі аксіології. Роль історичної науки і освіти у формуванні духовних цінностей українського народу в 1920–1930 роках. – К.: Генеза, 2000. – С. 28.

² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1, оп. 2, спр. 1534, 2225.

³ Там само, ф.318, оп. 1, спр. 1403.

⁴ Там само, ф.4805, оп. 1, спр. 53.

⁵ Там само, ф. 166, оп.1, спр. 2,19,21; оп.2, спр. 7, 1621, 1664, 1665, 1769; оп. 3, спр. 95, 105, 172, 848, 862, 865, 866; оп. 4, спр. 621, 842, 852-855, 860-865, 876-878, 961; оп. 5. спр. 669; оп. 6, спр. 280-284; 8634; оп. 7, спр. 695; оп. 8, спр. 91, 415; оп. 9, спр. 338, 1190-1199, 12200, 1218, 1219; оп. 10, спр. 1164, 1169; оп. 11, спр. 162, 179.

⁶ Там само, ф. 2717, оп.1, спр. 53.

⁷ Там само, ф. 413, оп.1, спр.1.

⁸ Там само, ф. 539,оп.3, спр. 1404; оп.17, спр. 592, 608.

⁹ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 6, спр. 66, 93, 130, 184, 283; оп. 20, спр. 1020, 1467, 1547, 1776, 1839, 1977, 2002, 2008, 2245, 2251, 2253, 2456, 2492, 2496, 2688, 2702, 2930, 3099, 4203, 6226.

¹⁰ Державний архів Київської обл., ф. Р-3, оп. 2, спр. 147; ф. Р-112, оп. 1, спр. 312, 8520, 8653; ф. Р-142, оп. 1, спр. 69, 318, ф. Р-353, оп. 1, спр. 481, 510; ф. 1051, оп. 1, спр. 16.

¹¹ Державний архів Вінницької обл., ф. П-29, оп. 1, спр. 620; ф. П-31, оп. 1, спр. 438; ф. Р-254, оп. 1, спр. 1, 13, 47, 91, 142, 162, 676, 733, 745, 764, 803, 822; ф. Р-256, оп. 1, спр. 12, 13, 72, 305, 306; ф. Р-354, оп. 1, спр. 15; ф. Р-489, оп. 1, спр. 43; ф. Р-847, оп. 1, спр. 151, 156; ф. Р-3674, оп. , спр. 2; ф. Р-4079, оп. 1, спр. 17; ф. Р-4932, оп. 1, спр. 46; ф. Р-5035, оп. 1, спр. 30, 34.

¹² Державний архів Житомирської обл., ф. Р-12, оп.1, спр. 4; ф. Р-28, оп. 1., спр. 1084; ф. Р-31, оп. 1, спр. 8, 35, 60–68, 79, 81, 112, 114; ф. Р-153, оп. 5, спр. 166; ф. Р-266, оп. 1, спр. 57; ф. Р-326, оп. 1, спр. 169; ф. Р-1123, оп. 1, спр. 35; ф. Р-1657, оп. 4, спр. 43; ф. Р-1983, оп. 1, спр. 1, 3; ф. Р-2524, оп. 1, спр. 1, 72.

¹³ Державний архів Хмельницької обл., ф. Р-6, оп. 1, спр. 36, 38; ф. Р-1086, оп. 1, спр. 28, 82, 109, 205, ф. Р-1098, оп. 1, спр. 26, 112, 113; ф. Р-1100, оп. 1, спр. 21; ф. 1559, оп. 1, спр. 12, 13; ф. Р-3121, оп. 1, спр. 1.

УДК 930.253(044)(477)“19”

Люція Тупчієнко-Кадирова

**СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ
ДОКУМЕНТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТВОРЧИХ ЛИСТІВ**

Представлено результат структурного аналізу кількох листів до українського радянського композитора Ю. С. Мейтуса. Автори – поети М. В. Ісаковський, С. Я. Маршак, співачка Н. П. Рождественська – пропонують варіанти слів до музичних творів, композитор і диригент М. Ф. Колесса планує виконання твору. Визначено основні ознаки творчого характеру листів – наявність музичного твору в цілому або його вербальної частини як основного об’єкта розгляду та структурні елементи листа як пошукові ознаки для різних видів каталогів.

Ключові слова: листування, музика, Ю. С. Мейтус, М. В. Ісаковський, С. Я. Маршак, Н. П. Рождественська.

© Люція Тупчієнко-Кадирова, 2012